

تعریف مفهومی و عملیاتی الگوی سوم زن مسلمان

وفا داودی^۱

چکیده

تبیین "الگوی سوم زن مسلمان" در حیطه مفهوم عنوان مدلی جدید، نقش زن را بر مبنای آموزه‌های اسلامی و بیانات رهبران انقلاب اسلامی بازتعریف می‌کند. الگوی سوم تلاش دارد جایگاه زن را با تأکید بر کرامت انسانی و هویت دینی-ملی، بدون توجه به کلیشه‌های شرقی و غربی، به عنوان فردی فعال و موثر در خانواده و جامعه اسلامی تعریف کند. در بحث عملیاتی این الگو تعادلی میان مسئولیت‌های خانوادگی، فردی و اجتماعی زن برقرار کرده و بر توسعه همه‌جانبه او در این عرصه‌ها تأکید دارد. در این چارچوب، زن مسلمان نه تنها در مدیریت خانواده بلکه در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز حضور سازنده‌ای دارد و با تکیه بر اصول دینی، ارزش‌های خود را در جامعه حفظ می‌کند. از سوی دیگر، الگوی سوم زن مسلمان ویژگی‌ها و رفتارهایی را مشخص می‌کند که زنان را به اعتماد به نفس، رشد علمی و ارتقای جایگاه اجتماعی ترغیب می‌نماید و کرامت انسانی آنها را در تمامی ابعاد زندگی به رسمیت می‌شناسد. این رویکرد که مورد حمایت رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای است، زنان را به‌عنوان الگوهای مثبت و جریان‌ساز در جامعه معرفی کرده و می‌کوشد فرهنگ اسلامی را با حفظ حجاب و عفت در جامعه ترویج دهد. این تحقیق به روش تحلیلی مفهومی و کیفی با تأکید بر منابع کتابخانه‌ای با هدف تحلیل دیدگاه‌های آیت الله خامنه‌ای شروع و با دیدگاه اندیشمندان با متون علمی تکمیل شد تا الگویی جامع و غیر غربی برای زن مسلمان در دنیای مدرن تعریف کند.

کلیدواژه: استقلال، الگوی سوم زن مسلمان، ایمان، عفاف

^۱ - سطح ۲، حوزه ریحانه النبی، Hn2hasan@gmale.com

مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی و بازتعریف مفاهیم ارزشی و فرهنگی، رویکردهای جدیدی نسبت به زن و نقش او در جامعه اسلامی شکل گرفت. در این راستا، الگویی به نام «الگوی سوم زن مسلمان» با توجه به بیانات رهبران انقلاب اسلامی، به‌ویژه آیت‌الله خامنه‌ای، مطرح گردید. این الگو قصد دارد مدلی جامع برای زنان مسلمان ارائه دهد که از کلیشه‌های شرقی و غربی فاصله می‌گیرد و نقش زن را در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و معنوی به‌طور متوازن ترسیم می‌کند. هدف این تحقیق، بررسی دقیق این الگو و ارائه تعریفی روشن و کاربردی از آن است تا بتواند به‌عنوان مدلی راهبردی در سیاست‌گذاری‌ها و تربیت اسلامی استفاده شود.

تحقیقات متعددی در زمینه نقش زن در اسلام و جایگاه اجتماعی و خانوادگی او انجام شده است. برخی از این مطالعات به تحلیل مفهوم عفاف و پاکدامنی و همچنین دیدگاه‌های رهبران اسلامی پرداخته‌اند. همچنین، پژوهش‌های اخیر بر نقش اجتماعی و فرهنگی زنان مسلمان در جامعه تأکید کرده و الگوهایی برای حضور اجتماعی آنها در چارچوب ارزش‌های اسلامی ارائه داده‌اند. در این راستا، مطالعه نقش زنان مسلمان در جهاد و تأثیر نقش‌های جنسیتی سنتی نیز مطرح شده است. دیگر تحقیقات به چالش‌های زنان مسلمان در مدیریت، کارآفرینی و نقش‌های رهبری پرداخته‌اند و به تحلیل تصویر زنان مسلمان در رسانه‌ها و مقایسه آن با کلیشه‌ها اشاره دارند.

مقالات متعددی در زمینه زن مسلمان و جایگاه او در جامعه منتشر شده است که به بررسی ابعاد مختلف الگوی سوم زن مسلمان پرداخته‌اند. مقاله "بازنمایی مولفه‌های الگوی سوم زن مسلمان در رسانه‌ها" نوشته مهتاب خانی و حفیظه مهدیان (۲۰۲۳) به تأثیر رسانه‌ها بر تعریف هویت زن مسلمان و معرفی الگوی سوم به‌عنوان دیدگاهی مترقی پرداخته است. همچنین، مقاله "الگوی سوم زن مسلمان: الگویی نه شرقی، نه غربی" از نسیم تیموری و مریم سادات محمدی (۲۰۲۳) به طراحی الگویی جامع برای زن مسلمان در راستای تمدن‌سازی نوین اسلامی تأکید دارد.

تحقیق حاضر به روش تحلیل مفهومی و کیفی انجام خواهد شد و به بررسی ابعاد فردی، اجتماعی و فرهنگی الگوی سوم زن مسلمان در مقایسه با رویکردهای شرقی و غربی خواهد پرداخت.

۱_ مفهوم شناسی واژه ها

۱-۱- عفاف در لغت و اصطلاح

عفاف در لغت به معنای باز ایستادن از حرام، پارسایی نمودن، خودداری و امتناع از آنچه جایز و نیکو نباشد، خواه در گفتار باشد خواه در کردار.^۱

عفاف در اصطلاح در اصطلاح شرعی، عفت به معنای پاکدامنی و خودداری از انجام رفتارهای ناپسند است. به همین دلیل، علمای اخلاق عفت را اعتدال در قوه شهوت و اجتناب از افراط و تفریط تعریف کرده‌اند. در روایت‌ها، عفت به معنای پرهیز از پرده‌داری و خودداری از زیاده‌روی در تمایلات شهوانی آمده است. عفت و عفاف در متون دینی بیشتر به عفت در شکم و عفت در فرج اشاره دارد؛ یعنی خودداری از بهره‌جویی‌های حرام و مشکوک، چه در خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و چه در روابط نامشروع.^۲ اینکه عفاف یک ملکه نفسانی است که انشان را مسلط بر نفس می‌کند را در نگاه شهید مطهری نیز می‌بینیم.^۳

۱-۲- استقلال در لغت و اصطلاح

استقلال در لغت به معنای اندک شمردن، حمل کردن است^۴ و به‌کاری پرداختن بدون مشارکت دیگران آمده است.^۵ استقلال در اصطلاح وضعیتی است که به یک ملت، کشور یا دولتی اطلاق می‌شود که ساکنان یا مردمان آن سرنوشت خود را در دست داشته و معمولاً بر قلمرو خود از حاکمیت برخوردار هستند.^۶ به عبارتی استقلال دارای هنصر آزادی عمل به اختیار خود است.

۱. دهخدا و همکاران، لغت نامه دهخدا، ج ۲، ص ۱۹۹۷.

۲. مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع) و هاشمی شاهرودی، محمود. ۱۳۸۲. فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم السلام)، ص ۴۱۱.

۳. مطهری، مرتضی. بدون تاریخ. تعلیم و تربیت در اسلام. ۱ ج. تهران: صدرا، ص ۱۰۴.

۴. ابن منظور، محمد بن مکرم بن علی، ۱۴۱۴، لسان العرب، بیروت: دارالصادر، ج ۱۱، ص ۵۶۳.

۵. همان، ج ۱۱، ص ۵۶۶.

۶. خسروپناه، عبدالحسین. ۱۳۹۵. منظومه فکری امام خمینی (ره). ۱ ج. تهران - ایران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. سازمان انتشارات، ص ۷۴۷.

۳-۱- الگوی سوم زن مسلمان در لغت و اصطلاح

از نظر لغوی الگو به معنای سرمشق، اُسوه، مثال و نمونه آمده است.^۱ ترکیب مضاف آن به الگوی سوم زن مسلمان اصطلاحی ساخته است که ریشه در بیانات آیت الله خامنه ای دارد. آیت الله خامنه ای با ارائه مفهوم «الگوی سوم زن مسلمان» آن را به عنوان مدلی مستقل از الگوهای شرقی و غربی معرفی می کند؛^۲ الگویی که «نه شرقی است و نه غربی» و در عین حفظ ارزش های اسلامی، در زمینه های اجتماعی و علمی نیز نقش آفرینی فعال دارد. این الگو به ویژه برای زنان انقلاب اسلامی ایران مطرح شده و نمایانگر زنی است که کرامت، عفت و ایمان را با رشد شخصی و اجتماعی توأمان دنبال می کند این الگو، آیت الله خامنه ای تأکید دارد که زن در نگاه اسلام جایگاهی رفیع دارد که به واسطه ایمان، عفت و استقلال فردی و اجتماعی به رشد دست می یابد و در مقابل تحقیر و بهره کشی غربی، در عین حال محور خانواده و فعالیت های اجتماعی است. این الگو نشان داده است که زن مسلمان می تواند بدون تقابل با ارزش های اسلامی، حضوری مؤثر و تأثیرگذار در جامعه داشته باشد.

به طور کلی، الگوی سوم زن مسلمان تلاشی است برای تبیین نقش فعال و مؤثر زن در جامعه اسلامی با حفظ اصول و ارزش های اسلامی.

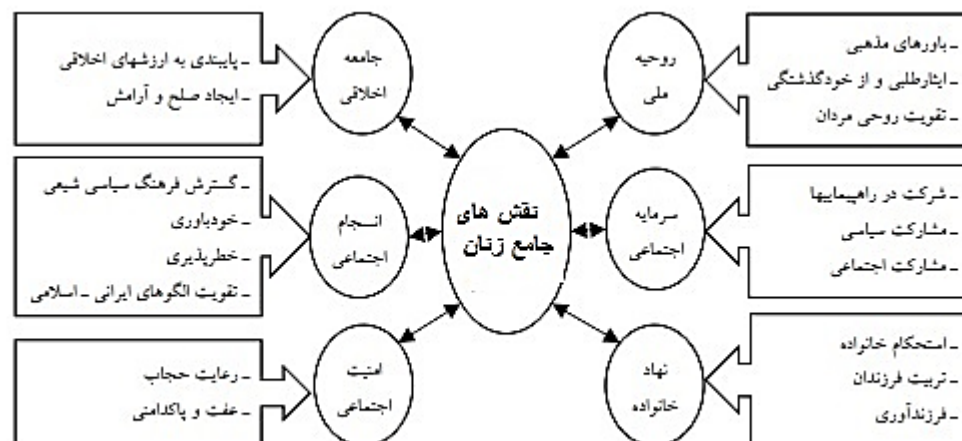
۲- نگاه جامع به نقش های زنان در دیدگاه آیت الله خامنه ای :

الگوی سوم به زنان به عنوان موجوداتی چندبعدی نگاه می کند که می توانند همزمان نقش های مختلفی ایفا کنند و موفقیت های چندگانه ای را تجربه کنند. این متأثر از نگاه چند بعدی آیت الله خامنه ای به بحث زنان و نقش زنان در جامعه و حکومت اسلامی است. ما دیدگاه حضرت آیت الله خامنه ای را در محورهایی بر اساس تحقیقات انجام شده در ذیل ارائه می کنیم:

^۱ . شهیدی، جعفر، دهخدا، علی اکبر، مهرکی، ایرج، ستوده، غلامرضا and سلطانی، اکرم. ۱۳۹۰. لغت نامه: فرهنگ متوسط دهخدا.

تهران : دانشگاه. مؤسسه انتشارات و چاپ. ص ۲۲۱

^۲ . پیام آیت الله خامنه ای به کنگره ی «هفت هزار زن شهید کشور» ۱۶/۱۲/۱۳۹۱

نمودار ۱-۲: نقش های جامع برای زنان در نگاه آیت الله خامنه ای^۱

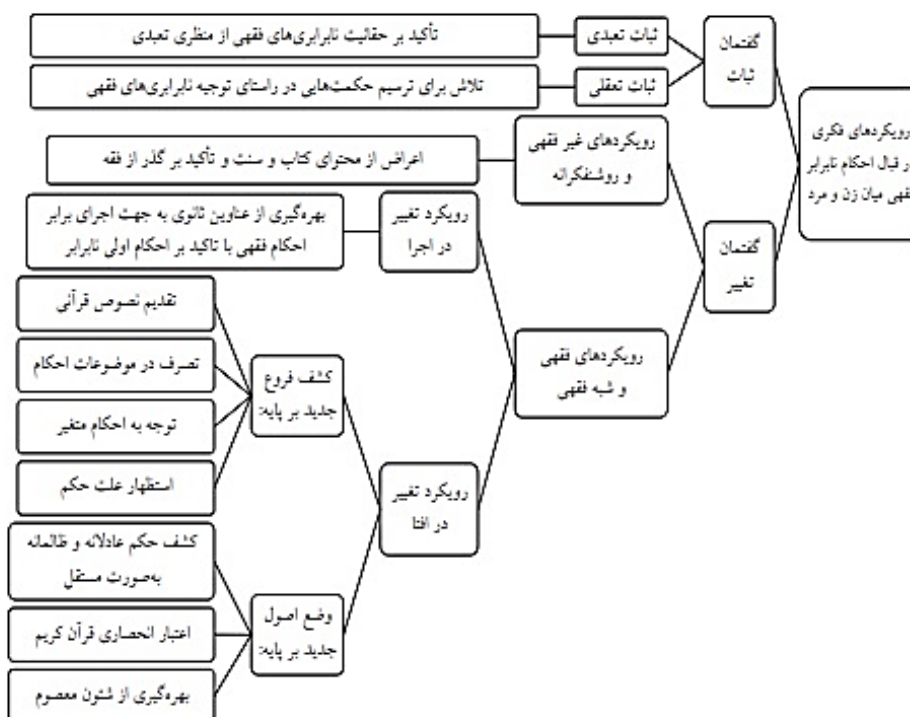
نظر به شاخصه های الگوی سوم زن از قبیل اثرگذاری، دلسوزی، پشتکار حضور در عرصه های اجتماعی و عدم اکتفا به اصلاح حریم خصوصی زندگی، اجرای این الگو امکان عمل به وظایف زنان منتظر را محقق خواهند ساخت.^۲ یعنی می تواند این الگو دید جامعی از وظایف زنان را در یک زن مسلمان ارائه کند

۳- جایگاه اصلاحی زن در الگوی سوم زنان

در "الگوی سوم زنان" که توسط رهبر انقلاب مطرح شد و در ادامه برخی اندیشمندان و پژوهشگران اسلامی، به ویژه در فرهنگ اسلامی-ایرانی، بسط داده شده، زن نه تنها نقش های سنتی مانند همسر و مادر را ایفا می کند بلکه جایگاه اصلاحی و سازنده نیز دارد. در این الگو، زن به عنوان فردی فعال و مؤثر در اصلاح جامعه و فرهنگ، و همچنین تربیت نسل های آینده شناخته می شود. از جمله برخی کارشناسان برای تبیین نقش زنان و خانواده در اصلاح الگوی مصرف، به پیوند مسائل اقتصادی، فرهنگی و تربیتی، اشاره نموده اند. از باب نمونه اصلاح الگوی مصرف تنها به کاهش مصرف محدود نمی شود، بلکه به تغییر هدفمند در راستای بهبود نیازهای واقعی و کاهش مصرف غیرضروری و تجمل گرایانه نیاز دارد. نقش خانواده، و به ویژه زنان به عنوان محور تربیت در خانواده، می تواند تأثیر زیادی بر الگوی مصرف خانواده و در نهایت جامعه داشته باشند و برای دستیابی به اصلاح الگوی

^۱. معصومه پیروسی، علی شیرخانی، نقش زنان در تقویت قدرت نرم از دیدگاه امام خامنه ای (مدظله العالی) با تأکید بر مؤلفه های اجتماعی، فصلنامه آفاق امنیت، سال دوازدهم، شماره چهارم و چهارم - پاییز ۱۳۱۸، ص ۹۴
^۲. ذوالفقاری کیان، مهلا، ثمنی. (۲۰۲۰). تحلیل گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی در شاخص های زن منتظر. پژوهش های اسلامی زن و خانواده، ۲(۲)، ۱۷۲-۱۳۳.

بحث برانگیزترین مباحث زنان در فقه یعنی عدالت جنسیتی فقها روش ها و شیوه هایی را در پیش می گیرند تا بهترین حکم را بر اساس اسلام جاری کنند.

نمودار ۲: رویکرد فقهی متفاوت در برابر احکام نابرابر فقهی میان زن و مرد (عدالت جنسیتی)^۱

گفتمان انقلاب اسلامی نگاه های سطحی به زن به عنوان ابزاری یا شیئی را نفی می کند و بر ارزشمندی زنان به عنوان همکار مردان در پیشرفت جامعه تأکید دارد. به گونه ای که در هنر هرگز زن به عنوان یک شی در خدمت قرار نگرفته است.^۲ این گفتمان همچنین بر اهمیت تحصیل و کسب دانش برای زنان، به عنوان وسیله ای برای ارتقای جایگاه فردی و اجتماعی شان، تأکید می کند.

به طور کلی، کرامت زن در این گفتمان به عنوان یک اصل اساسی در جامعه انقلابی ایران مطرح است که نه تنها بهبود حقوق و منافع زنان را پیگیری می کند، بلکه ارتقاء وضعیت اجتماعی و فرهنگی کل جامعه را نیز هدف قرار داده است.

^۱ . شجریان، مهدی . (۲۰۲۱). عدالت جنسیتی و گفتمان تغییر در احکام فقهی زنان. مطالعات راهبردی زنان، ۲۳(۹۱)، ص ۲۳

^۲ . خاتمی، & نیا فاضه. (۲۰۱۴). هنر اسلامی کرامت زن را حفظ می کند. پیام زن، ۱۳۹۳(۲۶۵).

۵- نتیجه

موضوع تحقیق با عنوان تعریف مفهومی و عملیاتی الگوی سوم زن مسلمان به تبیین الگوی سوم زن مسلمان می پردازد این الگو دیدگاهی است که در تلاش است نقش زنان را از منظر اسلامی به عنوان موجوداتی کامل و دارای کرامت انسانی، فارغ از کلیشه های شرقی و غربی بازتعریف کند. این الگو با تکیه بر آموزه های اسلامی و بیانات رهبران انقلاب اسلامی، به دنبال ایجاد تعادلی میان مسئولیت های فردی، خانوادگی و اجتماعی زن است و او را به عنوان عنصری فعال و مؤثر در جامعه اسلامی معرفی می کند. الگوی سوم زن مسلمان، جایگاه زن را با در نظر گرفتن کرامت انسانی و هویت دینی-ملی در چارچوبی منسجم و جامع تعریف می کند و بر توسعه همه جانبه او، هم در خانواده و هم در عرصه های اجتماعی تأکید دارد.

الگوی سوم زن مسلمان به طور عملیاتی به مجموعه ویژگی ها، رفتارها و نقش هایی اشاره دارد که به زن مسلمان این امکان را می دهد تا در کنار ایفای نقش های خانوادگی، به عنوان فردی تأثیرگذار در جامعه نیز حضور فعال داشته باشد. برای اجرای این الگو، لازم است معیارهایی مانند تعادل در نقش های فردی و اجتماعی، توانمندسازی در ابعاد فرهنگی، توسعه مهارت های اجتماعی و حمایت از حقوق و کرامت زن در برنامه ریزی ها و سیاست های تربیتی و اجتماعی مورد توجه قرار گیرند. در این رویکرد، زن مسلمان نه تنها در مدیریت خانواده بلکه در مسئولیت های اجتماعی و سیاسی نیز مشارکت مؤثر و سازنده دارد، و برای رسیدن به اهداف خود، از منابع اسلامی و ملی بهره می گیرد تا هویت واقعی و ارزش های خود را در فضای فرهنگی و اجتماعی حفظ کند.

الگوی سوم زن مسلمان در عمل تأکید دارد که این الگو راهی نوین و متمایز از دو دیدگاه سنتی و غربی برای نقش آفرینی زن در جامعه اسلامی فراهم می آورد. این رویکرد، با حفظ اصول و ارزش های اسلامی، به زنان مسلمان اجازه می دهد که در کنار ایفای نقش های خانوادگی، به عرصه های اجتماعی، فرهنگی، علمی و حتی سیاسی وارد شده و نقشی مؤثر و متوازن ایفا کنند. در الگوی سوم، زن مسلمان نه به عنوان فردی منفعل و محدود، بلکه به عنوان شخصیتی فعال، مستقل و آگاه به ارزش های دینی و فرهنگی خود دیده می شود.

این الگو به گونه ای طراحی شده که زنان با تقویت اعتماد به نفس و خودباوری، قادر به ایجاد تحولات مثبت در جامعه بوده و از طریق تحصیل و رشد علمی، بر جایگاه اجتماعی و فرهنگی خود بیفزایند. همچنین، الگوی سوم از اهمیت کرامت زن حمایت می کند، کرامتی که نه تنها حقوق و منزلت او را در جامعه محترم می شمارد، بلکه از او به عنوان عنصر اثرگذار در ارتقاء فرهنگ و اخلاق عمومی بهره می گیرد.

رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای، این الگو را الگویی واقعی برای زنان مسلمان ایرانی دانسته و معتقدند که زنان با تکیه بر این اصول، می‌توانند به عنوان جریان‌سازانی در جامعه نقش‌آفرینی کرده و از فرهنگ اسلامی و حجاب به عنوان نماد استقلال و عفت خود استفاده کنند. به این ترتیب، الگوی سوم زنان مسلمان، مدل موفق‌تری برای تربیت و تقویت شخصیت‌های زنانه‌ای است که نه تنها در ایران بلکه در جهان، نشان‌دهنده قدرت و استحکام فرهنگ و هویت اسلامی هستند و الهام‌بخش نسل‌های آینده خواهند بود.

فهرست منابع

✽قرآن

کتاب

۱. ابن‌منظور، محمد بن مکرم بن علی. (۱۴۱۴). لسان العرب، (ج ۱۱). بیروت: دارالصادر.
۲. خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۹۵). منظومه فکری امام خمینی (ره)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سازمان انتشارات.
۳. خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۸). صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
۴. دهخدا، علی‌اکبر و همکاران. (۱۳۹۰). لغت‌نامه: فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ.
۵. مطهری، مرتضی. (بی تا). تعلیم و تربیت در اسلام، (۱ ج). تهران: صدرا.
۶. هاشمی شاهرودی، محمود. (۱۳۸۲). فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم‌السلام، قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم‌السلام).

مقالات

۷. اعمالی، جعفری، روح‌الل. (۲۰۲۱). بررسی و تبیین شاخص‌های انسان فرهنگی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای. مدیریت فرهنگی، ۱۵(۵۱)، ۴۳-۲۱.
۸. امامی، بخشایشی‌اردستانی، توحیدفام، درویش‌پور، حجت‌اله. (۲۰۲۳). الگوی کنش بانوان و تاثیر آن بر فرهنگ سیاسی در گفتمان انقلاب اسلامی براساس الگوی سوم: بررسی ترسیم هسته‌های گفتمانی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۱۴(۴).

۹. پیروسی، معصومه، شیرخانی، علی. (۱۳۱۸). نقش زنان در تقویت قدرت نرم از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با تأکید بر مؤلفه‌های اجتماعی. فصلنامه آفاق امنیت، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم - پاییز.
۱۰. تنگستانی، محمد قاسم، ورمزیار، فائزه. (۱۴۰۲). مدلینگ زنان در نظام حقوقی ایران. پژوهش‌های حقوقی، ۲۲(۵۶).
۱۱. خاتمی‌نیا، فضا. (۲۰۱۴). هنر اسلامی کرامت زن را حفظ می‌کند. پیام زن، (۲۶۵).
۱۲. خادمی، عاطفه، تقی‌زاده، فاطمه. (۱۳۹۸). مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای). زن در توسعه و سیاست، ۱۷(۲)، ۲۵۷-۲۷۷.
۱۳. ذوالفقاری‌کیان، مهلا، ثمنی. (۲۰۲۰). تحلیل گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی در شاخص‌های زن منتظر. پژوهش‌های اسلامی زن و خانواده، دوره ۲، شماره ۲.
۱۴. شجریان، مهدی. (۲۰۲۱). عدالت جنسیتی و گفتمان تغییر در احکام فقهی زنان. مطالعات راهبردی زنان، دوره ۲۳، شماره ۹۱.
۱۵. عطارزاده، مجتبی. (۱۳۸۷). فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) الگوی حضور اجتماعی سیاسی زن مسلمان. مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۹.
۱۶. الفاستوار. (۲۰۲۴). بررسی راه‌های افزایش اعتماد به نفس در دانش‌آموزان. کنفرانس پژوهش‌های مدیریت، تعلیم و تربیت در آموزش و پرورش، دوره ۱، شماره ۱.
۱۷. کرمی، محمد تقی، کرمی، فیروزه. (۲۰۱۴). بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل. مطالعات راهبردی زنان، دوره ۱۶، شماره ۶۴.

منابع انگلیسی

18. Ali, F. (2006). Rocking the Cradle to Rocking the World: The Role of Muslim Female Fighters. Journal of international women's studies, 8, 21-35.
19. Bagley, C., Abubaker, M. and Shanaz, A. (2018) Woman and Management: A Conceptual Review, with a Focus on Muslim Women in Management Roles in Western and in Muslim-Majority Countries. Open Journal of Business and Management, 6, 498-517.
20. Bahri, E. S., Wibowo. H., Wiharjo, S. M. (2022). Determination of the success of Muslim women entrepreneurs: The conceptual model. At-Tijaroh: Jurnal

Ilmu Manajemen dan Bisnis Islam. 8(2).

<https://doi.org/10.24952/tijaroh.v8i2.5896>

21. Syed Jamil Ahmed, Dee Heddon Sally Mackey. (2007) POINTS AND PRACTICES Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance 12:2, pages 207-222.